

■ **Petr PITHART**
Po Devětaosmdesátém.
Rozpomínání a přemítání
 Academia, Praha 2015

Nakladatelství Academia vydalo v ediční řadě Spisy Petra Pitharta jeho paměti na období, v němž stál v čele české vlády, tj. na léta 1990–1992. Po *Obraně politiky a Devětaosmdesátém* se nyní jeho pozornost zaměřila na bezprostřední polistopadový vývoj. Pithart tak doplňuje již poměrně zajímavou řadu v nedávné době vydaných pamětí aktérů české politiky; namátkou si dovoluji jmenovat memoáry Milana Uhdeho nebo bilanční rozhovor s Petrem Uhlem.

Petr Pithart je významným představitelem občanského disentu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století. Patřil k názorově blízkým osobnostem z okruhu Václava Havla, byl neopomenutelným aktérem převratných změn v listopadu 1989, jedním z vedoucích představitelů Občanského fóra, předsedou české vlády a předsedou Senátu Parlamentu České republiky. Vedle politického angažmá například vyučoval na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Jeho jasně formulované názory jsou české veřejnosti známé z řady studií, rozhovorů i knižních titulů.

V roce 2011 jsem na tomto místě recenzoval knižní rozhovor Martina T. Zikmunda s Petrem Pithartem nazvaný *Ptám se, tedy jsem*. Uvedl jsem tehdy, že tázaný bez výhrad odpovídá i na řadu nepříjemných otázek, reaguje věcně, vysvětluje své postoje a názory, bilancuje s nadhledem. Dialog obou zúčastněných byl správně zvolenou formou výpovědi, z níž posléze vyplývá komplexní a mimořádně filozoficky pojatý a přínosný pohled na řadu výrazných dějinných událostí československé a české politiky.

Memoáry ale patří k trochu odlišnému typu literatury. Autorovi umožňují ve větší šířce, komplexu a kontextu popsat události, kterých byl bezprostředním účastníkem nebo svědkem. Jde o pohled samozřejmě velmi subjektivní a psát recenze na takové texty není jednoduché.

Myslím si totiž, že jejich autor má právo adresně se vyslovovat, glosovat a vztahovat se tak k různým osobnostem nebo dějům. V případě Petra Pitharta jsou jistou přidanou hodnotou jeho v podstatě velmi konzistentní názory a přesvědčivá argumentace.

Na téměř pěti stech stranách znovu ožívají události let 1990–1992. Tam, kde to autor považuje za důležité, následují přesahy do historie, filozofie, ekologie či práva. V osmnácti kapitolách nás Pithart provází svou optikou tehdejšího dění, výstižně a skvěle formuluje své tehdejší i dnešní postoje. V některých částech odkazuje na texty z dnes již trochu neprávem zapomenuté revue *Přítomnost* (z ní je vybrán i obrázkový doprovod publikace).

Čtenář se znovu ocitá v dění hektického konce roku 1989, na půdě Občanského fóra (později Občanského hnutí), na jednáních české vlády a při řešení každodenních, někdy i nepříjemných situací. Pithart nic nezastírá, je věcný a pohotový, místy k sobě možná až příliš kritický. Vysvětluje rozhodovací procedury uvnitř tehdejší exekutivní moci a ukazuje limity vládnutí dané dobou, situací nebo zákonnými omezení. Najdeme zde části věnované privatizaci, ekologické problematice, dostavbě Temelína, uhelným limitům v severních Čechách, vztahům se zahraničím, složitým jednáním o úpravě vztahů v rámci federace se slovenskými protějšky, volebním kampaním, aférám i úspěchům, ale také snaze o etablování a fungování Středoevropské univerzity v Praze.

Pithart klade velký důraz na terminologická vymezení. Z hlediska dnešní debaty o povaze komunistického režimu odmítá označení totalitní. Používá (podle mého názoru ne zcela správně) pojem totalitární. Nicméně glosuje zde tuto debatu a dodává, že si je vědom, že političtí vězni padesátých let jeho názor nesdílí. Současně se ale staví za principy rehabilitací, restitucí a odškodnění obětí bývalého československého režimu z let 1948–1989. Vysvětluje princip právní

kontinuity. I podle něj jsme ale vyrovnání se s minulostí zůstali hodně dlužní, přičemž samozřejmě nešlo jen o trestněprávní rovinu tohoto procesu.

Hlásí se k zásadám lustračních zákonů. Na druhou stranu je ale zřejmý jeho rezervovaný postoj k materiálům represivních složek, dnes dochovaných v Archivu bezpečnostních složek. Sám se podle vlastních slov nezajímal, co na něj Státní bezpečnost vedla či vytvářela. Vysvětluje to jistou výlučností pozice StB v rámci struktur komunistického státu s tím, že zde dnes dosažitelné informace nemusí nutně obsahovat přesný odlesk reality tehdejšího dění. To si myslím, nikdo nikdy netvrdil. Jde přece o to, jak se s daným typem materiálu pracuje, jak se interpretuje a jak je vykládán.

Současně se Pithart vyjadřuje ke kauzám vyvolaným v letech 1990 až 1992 právě na základě těchto dokumentů. Opět s jistou rezervovaností popisuje kauzu Bartončík a Moldan, vyslovuje se k tomu, jaký význam „estébáckým složkám“ přikládal i jeden bývalý slovenský premiér. Snad právě i tyto zkušenosti jsou příčinou jisté skepse k odborné využitelnosti takových dokumentů.

Mám-li formulovat nějaké výhrady, musím konstatovat, že některé informace se v knize téměř doslovně opakují. Těžko říci, jestli proto, že autor na ně klade takový důraz, protože předpokládá, že čtenář nebude číst celý text, nebo z jiného důvodu. Chyby jsou v textu výjimečné, přesto se zde

objevují, například na dvou místech je špatně datace (v jednom případě má být správně 1989 – zde je ale uvedeno 1998 a ve druhém případě má být 1992 a 1993 – je uvedeno 2012 a 2013), kardinál Tomášek se také nejmenoval Josef, ale František.

Místy na mne kniha působí dojmem, že autor stále těžce nese svá dobová nepochopení. Zdá se, že to cítí, ať již právem, či neprávem, jako určité konstantní staré křivdy. Pithart tak kritizuje nejen opoziční smlouvu, ale i některé současné a bývalé politiky. Hlavně se tento osten zaměřuje na ODS a především na Václava Klause. Těžko říci, zda se vždy jedná o objektivní líčení situace a komentáře, nebo zda tu náhodou nerezonují ještě jiné, další konsekvence politiky devadesátých let.

I přes tyto odlišné názory si myslím, že by se kniha *Po Devětaosmdesátém* neměla opomíjet při dalším historickém výzkumu transformace a přechodu z totalitní společnosti do demokratických dnů. Představuje významný přínos pro poznání názorů a argumentů jednoho z klíčových aktérů této změny.

Jan Kalous

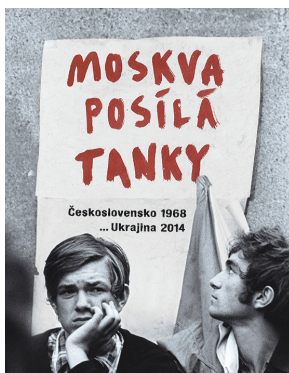
■ Adam DRDA (ed.)

Moskva posílá tanky

Člověk v tísni, Praha 2015

Kniha *Moskva posílá tanky* je poslední z řady publikací, které vydala společnost Člověk v tísni v rámci projektu Příběhy bezpráví – dostávají ji učitelé, kteří se zapojili do projektu Měsíc filmu na školách, ale je možné ji sehnat i v běžné distribuci a slovy editora je určena především *pedagogům a žákům, kteří se hlouběji zajímají o historii*. Lze říci, že pokud mají čtenáři komplexnější znalosti moderních dějin, je možné s knihou dobře diskutovat, ale sama o sobě hlubší porozumění historie příliš nerozvíjí.

Kniha sestává z výpovědi třidvaceti pamětníků sovětské okupace Československa v roce 1968. Většina vzpomínek ale byla již dříve uveřejněna jinde – na portálu Paměť národa, v tisku či memoárech. Nejen kvůli

tomu se jedná o texty různých stylů – někdy je zachována struktura rozhovoru, další jsou beletrizované nebo zahrnují různá časová období (první dny okupace, ale i počátek normalizace). Rozhovory doprovázejí dobové prameny jak textové (rozhovor s Heinrichem Böblem v časopisu *Der Spiegel*, ilegální noviny, zápis ze zasedání ÚV KSČ 21. srpna), tak obrazové – ikonické i méně známé fotografie okupace.

Materiály k roku 1968 doplňují také eseje a rozhovory k tématu současné politické situace v Rusku a především k okupaci Krymu, která je prezentována jako paralela k okupaci Československa.

Různorodost obsahu může zakládat na zajímavou publikaci, zvláště pokud je jejím smyslem sesbírat různé rozeseté výpovědi a materiály a zpřístupnit je širokému publiku. V takovém případě je však nutná silná editorská koncepce, která by měla vysvětlit výběr pamětníků okupace a propojení se současným tématem okupace Krymu.

Adam Drda uvedl sborník patnáctistránkovým textem, ve kterém shrnuje českou historii od komunistického převratu v roce 1948 do Poučení z krizového vývoje v roce 1970. Text kombinuje žánr historiografické studie a osobně laděného eseje. V tomto rozsahu se však studie omezila na reprodukci dominantního výkladu českých dějin a zvolený slovník („moskevští potentáti“, „ostudná role politiků“) posouvá vyznění textu směrem k publicistice. Vzhledem k tomu, že Adam Drda nikde nedeclaruje, že

se jedná o historiografickou studii, bylo by to v pořádku, kdyby tento text naprosto nepostrádal vazbu k obsahu knihy a její reflexi.

V úvodu ke knize, která je souborem osobních vzpomínek, není napsáno nic o orální historii jako disciplíně a specifikách fungování paměti. Drda kritizuje *sentimentální vzpomínky na zlaté časy* Pražského jara, ale nekomentuje, že vzpomínky obsažené v knize jsou samozřejmě také zabarveny sentimentem a dalšími emocemi a v některých případech jsou i jednoznačně stylizované. Úvod nepoukazuje na to, že okupace je klíčová událost české kolektivní paměti, kde se osobní vzpomínky mísí s mediálními reprezentacemi.

Přítom obsah knihy dobře ilustruje specifika práce s pamětí – Jaroslav Hutka strávil první den okupace se svou tehdejší přítelkyní, kterou nyní poprosil, aby tento čas pro knihu popsala také. Ani dva lidé se nedokážou shodnout na tom, co v tomto dramatickém dni zažili, a sám Hutka přiznává, že některé obrazy okupace možná zpětně přijal do svých vzpomínek, které se také změnilo častým vypravováním.

Kniha většinou přináší vzpomínky známých lidí, jejichž životy jsou do jisté míry sdíleny veřejně – jde především o intelektuály a umělce. V souladu s dlouhodobým myšlenkovým zakotvením projektu Příběhy bezpráví se jedná také o lidi, kteří své aktivní zapojení do odporu proti okupaci později nepochybnili a byli postiženi normalizací nebo se do disentu dostali později. Takový výběr pamětníků ale v knize selhává nejen proto, že výsledkem je repetitivní líčení dramatických pražských událostí a hektické práce v různých redakcích, ale také proto, že úvod v souladu s ustaveným narativem tvrdí, že proti okupaci se semkli všichni Čechoslováci.

Vynikají proto vzpomínky z jiného sociálního prostředí a regionů – především romistky a historičky Niny Pavelčíkové, která okupaci zažila jako pracovnice Slezského ústavu v Ostravě. Jako jediná z pamětníků

přináší perspektivu členky komunistické strany, ale vzpomíná na to, že takzvaný obrodný proces nebyl na Ostravsku přijímán jednoznačně a že ho lidé častokrát ani dobře neznali.

Obsah rozhovorů tedy otevírá množství zajímavých témat – rozporují výklad daný Drdou v úvodu, nutí nás přemýšlet o tom, jak se ustavuje paměť jednotlivce i komunity, otázky vzbuzuje i srovnání s dobovými materiály, rozmístěnými v knize bez dalšího klíče. Žádná z těchto otázek ale v knize není zmíněna – jako by učitelům i zvědavým studentům mělo stačit, že naslouchají vyprávění pamětníků, bez další kritické práce.

Bohužel materiály z projektu Příběhy bezpráví trpí touto didaktickou strnulostí, jejich autoři často zapomínají, že k budování kritického a občanského postoje u studentů nestačí přinést do výuky palčivá témata. Je to především způsob práce s nimi, který rozvíjí dané schopnosti.

Příběhy pamětníků jsou tedy prezentovány v souladu s ustáleným pohledem na okupaci Československa, i když samy o sobě mají potenciál tento pohled dále komplikovat.

Pokusem o aktualizaci tématu okupace bylo zrazené kapitoly o současném Rusku. Paralelou je okupace Krymu, protože se podle editora jedná o pokračování agresivní imperiální politiky Sovětského svazu a stejné porušení mezinárodního práva. Kniha byla jistě sestavována v atmosféře, kdy česká společnost i velká část Evropy cítily rozčarování z ruské okupace Krymu a zdálo se nutné se k tomuto tématu vyjádřit. Bohužel se kniha *Moskva posílá tanky* nedostala za historickou paralelu na úrovni emocí, podpořených také vizuálně podobnými mediálními reprezentacemi obou událostí. Ve čtyřech příspěvcích na téma rusko-ukrajinského konfliktu (Josef Pazderka, Petr Placák, Michael Romancov, Refat Čubarov) chybí komplexní vzhled do historických a politických souvislostí (Ukrajina jako součást Sovětského svazu, politická situace v současné Ukrajině, problematika ruské a tatarské menšiny). Co se v době vydání

knihy mohlo zdát jako všeobecně známé (minské dohody), to už dnes mnoho čtenářů, především mladých lidí, nemusí vědět.

Snaha propojit myšlení o minulosti a současnosti tak zůstala bohužel na úrovni stereotypních a ahistorických deklarací.

Pokud Adam Drda píše, že *Češi jsou poměrně málo rezistentní k současné ruské propagandě*, nemusí být viníkem normalizační propaganda, ale fakt, že dnešním studentům se sice dostávají do rukou materiály obhajující demokracii, ty však nevyžadují kritické čtení ani nutnost konfrontace se složitostí a nejednoznačností dějin.

Možná už tým Příběhů bezpráví připravuje další publikaci a nelze než doufat, že se jí dostane lepšího konceptuálního zpracování.

Karina Hoření

■ **Petri SARJANEN**
Bílá smrt. Příběh legendárního odstřelovače Zimní války Sima Häyhäho

Mladá fronta, Praha 2015

Příběhy připomínající vítězství Davida nad Goliášem mají zvláštní přitažlivost, snad proto, že jich je málo a přinášejí naději. U hrdiny knihy *Bílá smrt* to platí dvojnásob. Statečný boj finských vojáků proti přesile sovětských agresorů je bezpochyby inspirativní, v Česku navíc ještě o řád více. A když je jednou z největších osobností takové války chlapík jako za groš kudla, prý plachý nemluva bez rysů hollywoodských drsnáků, zato s proklatě přesnou muškou, baví „zaujatého“ čtenáře jeho příběh ještě více. Je to právě případ odstřelovače Sima Häyhäho, chlapce ze sedlácké rodiny, kterého jeho bratr vyprovázal do války se slovy: *Tendle kus země patří nám, a ne Rusákům. – Dyt já vim*, odpověděl mu prý Simo a svá slova v následujících týdnech stvrdil více než pěti sty přesnými zásahy.

Bílou smrt napsal novinář Petri Sarjanen. Není to odborná studie doplněná poznámkovým aparátem, ale vlastenecky laděný příběh, který napsal Fin o části historie své země,

a napsal ho tak, protože je na ni hrdý a protože nejspíš chce, aby hrdí byli i čtenáři jeho knihy. To se mu vcelku daří. Ne že by válku idealizoval, ale striktně se drží hesla: „Mrtvý Rusák, dobrý Rusák“ a neváhá ani chvíli, pokud může finské obránce Karelské šíje vykreslit jako chladnokrevné, neústupné a v případě potřeby všeobětující borce, kteří Sovětům nedarovali zadarmo ani píď své země. Na pozadí hrdinství každého jednoho obránce Sarjanen líčí cestu hlavního hrdiny ke slávě. Drobný muž s puškou na ní rozesával hrůzu, zkázu a smrt v řadách rudoarmějců a ti mu záhy začali přezdívat „Bílá smrt“. Hodiny tichého čekání ve sněhu a třicetistupňovém mrazu kvůli jednomu přesnému výstřelu zdánlivě odnikud, po kterém celé oddíly zachvátila panika. Příběhy odstřelovačů si bývají podobné, stejně by se dal líčit i ten Zajcevův, zde však funguje ona zvláštní magie malého národa čelícího obří vojenské mašinerii. Čelícího odhodlaně, účinně a účelně. Zimní válka nemohla skončit vítězstvím Finska, ale sám fakt, že vojenská kampaň neskončila v řádu dní, lze brát jako výhru. Stejně jako skutečnost, že Simo Häyhä válku přežil, navzdory zranění. Stal se finskou legendou. A také tichým starším pánem v brýlích, do kterého by to nikdo neřekl. I to je další posláni téhle „oddechové“ knížky. Hrdinou může být každý. I laskavý čtenář.

Jan Hanzlík